

Kalamiehet ry:n kurssi
Teemana "kalataloudelliset velvoitteet"
16.03.2005 Oulu

OHJELMA

- 11.30 Tilaisuuden avaus**
Jukka Mankki, puheenjohtaja, Kalamiehet ry
- 11.45 Velvoitehoidon historia ja lainsäädännölliset perusteet**
Eija Kirjavainen, ylitarkastaja, Maa- ja metsätalousministeriö
- 12.30 Velvoitehoidon toimeenpanon ongelmia**
Kari Kilpinen, osastopäällikkö, kalastusbiologi, Kalatalouden Keskusliitto
- 13.15 Istukaspoikasen ominaisuudet**
Ari Leskelä, tutkija, Riista ja kalatalouden tutkimuslaitos (RKTL/Joensuu)
- 14.00 Kahvi**
- 14.30 Kalatalousvelvoitteiden toimeenpano**
Kalle Torvinen, kalataloustarkastaja, Kainuun Työvoima- ja elinkeinokeskus (TE-keskus)
- 15.15 Istukasnäytteenotto, mittausmenetelmät sekä laatu ja hylkäyskriteerit**
Kari Kosunen, kalastusmestari, Pohjois-Savon Työvoima- ja elinkeinokeskus (TE-keskus)
- 16.00 Toimenpidevelvoitteen käyttö- luvanhaltijan näkökulmasta**
Kari Hanski, kalabiologi, Oulun kaupunki
- Loppukeskustelu**
- 17.00 Tilaisuus päättyy**
- Kalamiehet ry:n vuosikokous, tarvittaessa lyhyt yhdistyksen esittely**
(kaikki tervetulleita, kahvitarjoilu)

Velvoitteiden historia ja lainsäädännölliset perusteet

Eija Kirjavainen, ylitarkastaja, maa- ja metsätalousministeriö

Historia

Vesistön rakentamista on säännelty lainsäädännössämme jo pitkään. Aikaisemmin periaatteena oli, että valtaväylää ei saanut rakentamalla sulkea eikä kalan vapaata kulkua estää. Vesioikeuslain (31/1902) nojalla oli tietyin edellytyksin mahdollista sulkea valtaväylä rakentamalla pato sen poikki. Padon sai rakentaa vain niihin osiin, mihin lohi ja siika eivät tavallisesti enää nousseet. Lisäksi rakentamiseen vaadittiin lupa, jonka yhteydessä määrättiin toimenpidevelvoitteita. Padon rakentajan tuli rakentaa kalatie kalankulun turvaamiseksi. Ensimmäiset kalatalousvelvoitteet olivat täten kalatievelvoitteita.

Vesioikeuslain muutoksen (134/1939) yhteydessä säädettiin mahdollisuudesta maksaa valtiolle maksu kalakantojen suojelemiseksi (maksuvelvoite), mikäli toimenpidevelvoite (kalatie) ei ollut tarkoituksenmukainen. Tämä maksu tuli käyttää viranomaisen toimesta kalojen istutuksiin.

Vesilain (264/1961) säännöksissä oli ensisijaisena velvoitteena edelleen kalatievelvoite. Mikäli kalatien rakentaminen osoittautui epätarkoituksenmukaiseksi tuli luvan saajan suorittaa kalakannan säilyttämiseen käytettävä maksu. Käytännössä kalatiet koettiin huonosti toimiviksi sekä hankaliksi ja kalliiksi toteuttaa. Tästä syystä maksuvelvoitteet yleistyivät 1960- ja 1970-luvuilla. Rahanarvon tuntuva heikkeneminen 1970-luvulla johti siihen, että velvoitteiden reaaliarvo laski, sillä maksuja ei voitu suojata rahanarvon muutoksilta. Seurauksena oli, että kalatalouskenttä alkoi vaatia toimenpidevelvoitteita, joiden arvo oli sidottu tiettyyn kalanpoikasmäärään.

Kun vesilakia uudistettiin vuonna 1987, huonosti toimivista kalatievelvoitteista ensisijaisina velvoitteina luovuttiin ja vallinneen käytännön mukaisesti ensisijaiseksi toimenpiteeksi määrättiin kalojen istutus (kalanhoitovelvoite). Mikäli toimenpiteet aiheuttivat kohtuuttomia kustannuksia niillä saavutettaviin hyötyihin nähden tai mikäli ne olivat muuten epätarkoituksenmukaisia tuli luvan saajan suorittaa kalakannan suojelemista tarkoittavien toimenpiteiden toteuttamiseen käytettävä maksu (kalanhoitomaksu). Kalatalousviranomaisen valtuutettiin perimään maksu kustannustason nousua vastaavasti tarkistettuna täysin kymmenin prosentein. Aikaisempien kokemusten perusteella haluttiin lakiin ottaa mahdollisuus puuttua päätöksessä määrättyyn velvoitteeseen myös jälkepäin.

Voimassa oleva lainsäädäntö

Tällä hetkellä voimassa olevan vesilain 2 luvun 22 §:n mukaan, jos vesistöön rakentamisesta aiheutuu kalastolle tai kalastukselle ilmeistä vahinkoa, on luvan saaja velvoitettava ryhtymään toimenpiteisiin kalastolle tai kalastukselle aiheutuvien vahinkojen ehkäisemiseksi tai vähentämiseksi sekä tarvittaessa toimenpiteiden tuloksellisuuden tarkkailuun sillä vesialueella, johon toimenpiteen vahingollinen vaikutus ulottuu (*kalatalousvelvoite*). Toimenpiteenä voi rakentamisen ja sen vaikutusten laadun mukaan olla kalanistutus, kalatie tai muu toimenpide tai näiden yhdistelmä.

Jos kysymyksessä olevaa vesistöä varten on laadittu kalatalousviranomaisen hyväksymä suunnitelma kalaston suojelemiseksi, ympäristölupaviraston on otettava se tarpeen mukaan huomioon kalatalousvelvoitteesta määrättäessä. Sama on voimassa kalastuslaissa (286/1982) tarkoitettusta kalastusalueen käyttö- ja hoitosuunnitelmasta.

Jos toimenpiteiden suorittaminen rakentajan toimesta aiheuttaisi niillä saavutettavaan hyötyyn verrattuna hänelle kohtuuttomia kustannuksia taikka kalatalousvelvoitteen määräämistä ei muusta syystä ole pidettävä tarkoituksenmukaisena, rakentaja on määrättävä suorittamaan kalatalousvelvoitteen tai sen osan asemesta siten korvattavan velvoitteen kohtuullisia kustannuksia vastaava maksu kalatalousviranomaisen käytettäväksi vesilain 2 luvun 22 §:n 1 momentissa tarkoitettujen toimenpiteiden toteuttamiseen (*kalatalousmaksu*) sillä vesialueella, johon toimenpiteen vahingollinen vaikutus ulottuu. Ympäristölupavirasto voi tarvittaessa antaa maksunsajalle määräyksiä maksun käytöstä.

Kalatalousmaksun käyttöön eri tarkoituksissa on otettu kantaa hallituksen esityksessä 266/1984 vesilain muuttamiseksi. Esityksen mukaan kalanhoitomaksun (nyk. kalatalousmaksun) kertymä olisi käytettävä kalakannan suojaamista tarkoittavien toimenpiteiden toteuttamiseen ja kalanhoitovelvoitteen tai kalatalousmaksun asettamisen tavoitteena on aiheutuvan vahingon täysimääräinen kattaminen. Hallituksen esityksessä 17/1994 vesilain muuttamiseksi todetaan, että vesilain 2 luvun 22 §:n ensimmäinen momentti kattaa myös tehopyynnin niin sanotun biomanibulaation tarkoituksessa, mutta pyynnin kalastusoikeudelliset edellytykset on kuitenkin järjestettävä erikseen. Lisäksi samassa esityksessä todetaan, että ne toimenpiteet, joihin maksu tulisi käytettäväksi, olisivat laadultaan samoja kuin 22 §:n 1 momentin mukaiset velvoitteet (kalan-istutus, kalatie tai muu toimenpide tai näiden yhdistelmä) ja että maksua voitaisiin siten käyttää myös toimenpiteiden tuloksellisuuden tarkkailuun.

Vuoden 2000 maaliskuun alussa tuli voimaan uusi ympäristönsuojelulaki (86/2000), joka on pilaantumisen torjuntaa koskeva yleislaki. Vesilaista siirrettiin pilaamisasiat ympäristönsuojelulakiin. Kalatalousmääräyksistä on säädetty ympäristönsuojelulain 7 luvussa, jonka 44 §:n mukaan, jos jäteveden tai muun aineen päästämisestä saattaa aiheutua sellaisia vaikutuksia, joita tarkoitetaan vesilain 2 luvun 22 §:ssä, ympäristöluvassa on annettava tarpeelliset määräykset kalatalousvelvoitteista tai kalatalousmaksusta. Määräyksiin on tällöin sovellettava vesilain 2 luvun 22 ja 22 b §:ää

Voimassa olevien velvoitteiden uudistaminen

Vesilaissa yleinen luvan muuttamista koskeva lainkohta on 2 luvun 28 §, jonka 3 momentissa todetaan, että kalatalousvelvoitetta ja -maksua koskevan määräyksen muuttamisesta säädetään erikseen. Vesilain 2 luvun 22 §:n 4 momentin mukaan ympäristölupavirasto voi hakemuksesta muuttaa kalatalousvelvoitetta ja kalatalousmaksua koskevia määräyksiä, jos olosuhteet ovat olennaisesti muuttuneet. Kalataloudellisesti epätarkoituksenmukaiseksi osoittautunutta velvoitetta voidaan lisäksi tarkistaa, jos velvoitteen kalataloudellista tulosta voidaan parantaa sen toteuttamiskustannuksia merkittävästi lisäämättä.

Vesilain 8 luvun 10 §:ssä on vesistön säännöstelyä koskevia määräyksiä. 10b §:ssä säädetään menettelystä, jonka kautta on mahdollista hakea ympäristölupavirastolta lupaehtojen tarkistamista tai uusien määräysten asettamista. Hakemuksen voivat tehdä alueellinen ympäristökeskus, kalatalousviranomainen tai kunta. Tarkistamisen edellytyksenä on muun muassa, että siitä yleisen edun kannalta saatava hyöty on olosuhteisiin nähden merkittävä.

Vesilain uudistaminen

Vesilain uudistusta valmistellut vesilakitoimikunta jätti mietintönsä kesällä 2004 oikeusministeriölle. Vesilakitoimikunnan ehdotus pitää sisällään useita parannuksia kalataloudellisiin velvoitteisiin. Ehdotuksen mukaan kalatalousmaksuja voitaisiin käyttää maksun käytön suunnitteluun ja kalatalousvelvoitteen toteuttamissuunnitelma ja kalatalousmaksun käyttösuunnitelma määriteltäisiin laissa. Lisäksi suunnitelmiin tyytymätön voisi vaatia niiden hyväksymispäätöksistä oikaisua.

Vaikka vesilakitoimikunnan ehdotus on kirjoitettu hallituksen esityksen muotoon, menee vielä vähintään 2 vuotta ennen kuin uudistettu vesilaki saadaan voimaan.

Maa- ja metsätalousministeriön ohjeet kalatalousvelvoitteiden toimeenpanosta ja valvonnasta sekä kalatalousmaksujen käytöstä

Maa- ja metsätalousministeriön antoi 17.5.2004 työvoima- ja elinkeinokeskusten kalatalousyksiköille ohjeet kalatalousvelvoitteiden toimeenpanosta ja valvonnasta sekä kalatalousmaksujen käytöstä.

Ohjeiden avulla pyritään siihen, että velvoitehoidon valvonta ja maksuvelvoitteiden toimeenpano on tehokasta ja tapahtuu koko Suomessa samojen menettelytapojen ja laatukriteerien perusteella. Lisäksi tavoitteena on, että velvoitehoito tapahtuu yhteistyössä eri asianosaisten kanssa ja velvoitehoidon tuloksia seurataan ja niistä raportoidaan säännöllisesti.

Velvoitehoidon toimeenpanon ongelmia

Kari Kilpinen, osastopäällikkö, kalastusbiologi, Kalatalouden keskusliitto

Ehkä suurin velvoitehoidon nykyongelma on sen tulosten todentamisen vaikeus. On myös entistä enemmän alettu epäillä, ettei velvoitehoito nykyisellään anna parasta mahdollista tulosta, koska siihen ei voida kytkeä kalastusta ja sen järjestämistä. Tulos saattaa olla huono, vaikka velvoiteistus tehdään kaikella huolellisuudella ja siinä käytetään parhaita poikasia. Nykykäytännöllä ei päästä ongelman ytimeen, koska velvoitehoito on luonteensa mukaisesti oma vesilain mukainen toimenpide. Kun ympäristölupavirasto antaa velvoitepäätöksen, sen tehtävä on pohtia tietyille alueelle aiheutetun haitan kompensatio. Kompensatio on usein poikasistutus, mikä jää irralleen muusta alueen istuttamisesta, hoidosta tai kalastuksen järjestämisestä, jonka sitten toteuttavat muut kuin kalaveden hoidosta vastaavat; suorassa velvoitteessa luvan haltija ja maksuvelvoitteessa TE-keskus. Kummallakaan ei ole oikeutta puuttua haitta-alueen kalaveden hoitoon tai kalastuksen järjestämiseen.

Kalaveden hoidosta vastaaminen on osoitettu kalastusoikeuden haltijalle ja jossain määrin kalastusalueelle. Käytännössä velvoitehoidon toimeenpanossa kalaveden omistajataho on sivusta seuraajan asemassa, vaikkakin hallintolain mukaisesti heitä tulee kyllä tietyissä vaiheissa kuulla. Tämä ei aina ole toiminut kitkatta ja närää on aiheuttanut varsinkin maksuvelvoitteiden toimeenpanosta. On sanottu, että velvoitehoidossa kolmen toimijan luvan haltijan kalaveden omistajan ja kalatalousviranomaisen roolit ovat epäselvät. Jos asiantila selkiytetään, todennäköisesti myös kalastusoikeuden haltijoiden tekemien valitusten määrä vähenee velvoiteprosessin aikana, istutettujen velvoiteistukkaiden kontrolli paranee ja viranomaisten valvova rooli normalisoituu.

Epäkohta on tiedostettu myös vesilakitoimikunnan antamassa mietinnössä 16.6.2004. Toimikunta käsitteli ongelmaa, mutta ei ehtinyt siihen syvemmin paneutua. Toimikunta kuitenkin katsoi, että *kalatalousvelvoitteita ja kalatalousmaksuja koskevan käytännön toimivuus ja uudistustarpeet tulee selvittää sekä tältä pohjalta arvioida tarvetta ja mahdollisuutta yhtäältä täsmentää säännöksiä niin, että kalatalousvelvoite ja kalatalousmaksu olisivat nykyistä tasa-arvoisempia vaihtoehtoja ja toisaalta ohjata kalatalousmaksuja kalastusoikeuden haltijan käytettäväksi.*

Tässä lienee ajatuksena se, että luvanhaltija sopii suoraan kalastusoikeuden haltijan kanssa todella joustavasti maksuvelvoitteen toimeenpanosta, jolloin koko prosessi yksinkertaistuu. Samalla kalatalousviranomaisen rooli selkeytyy valvovaksi viranomaiseksi. Mainitussa mietinnössä kiinnitetään huomiota myös tähän. Siinä todetaan, että TE-keskukset esittävät lupa-asiaa käsiteltäessä *yleisen kalatalousedun valvojana näkemyksensä kalatalousvelvoitteista ja kalatalousmaksuista, joiden toteuttamiseen se itse osallistuu vahvistamalla kalatalousvelvoitteen toteuttamissuunnitelman, laatimalla ja hyväksymällä kalatalousmaksun käyttösuunnitelman sekä toteuttamalla kalatalousmaksun käyttösuunnitelman mukaiset toimenpiteet.* TE-keskuksen esiintyminen samassa asiassa eri tehtävissä saattaa vähentää viranomaistoiminnan uskottavuutta ja tätä toimikunta piti ongelmallisena ja tätä tulisi selvittää. Kyse on juuri siitä, mistä Kalatalouden Keskusliitto ja sen jäsenjärjestöt ovat pitkään puhuneet. Miten TE-keskukset voivat suunnitella, toteuttaa ja valvoa kalatalousmaksuvelvoitteita?

Jos maksuvelvoitteiden toimeenpano ohjattaisiin suoraan kalastusoikeuden haltijoiden tehtäväksi – tai niin kuin asia nähdään Kalatalouden Keskusliitossa – kalastusalueiden tehtäväksi, saavutettaisiin ainakin yksi merkittävä etu. Velvoitehoito voitaisiin saumattomasti liittää muuhun kalaveden hoitoon yhdeksi kokonaisuudeksi. Esimerkiksi velvoiteistutusten tulosten turvaamiseksi voitaisiin antaa tarpeelliset kalastusmääräykset. Istutusten mitoitus voitaisiin tehdä samassa yhteydessä kalastusalueen muiden istutusten kanssa todella joustavasti. Lisäksi kalastusalueen käyttö- ja hoitosuunnitelmassa voitaisiin velvoiteistutukset tai muu hoito ottaa täysipainoisesti huomioon. Nyt velvoitehoito ei olisi enää irrallinen toimenpide ja velvoiteistutuksistakin voisi odottaa saavansa paremman tulokseen. Kaiken lisäksi velvoitehoidossa liikkuvat mittavat rahavirrat tukisivat kalastusalueiden muutenkin heikkoa rahatilannetta.

Tässä mallissa kalaveden omistajat/kalastusalue kytkettäisiin velvoitehoitoon niin, että he laatisivat kalatalousmaksun käyttösuunnitelman, joka voisi nivelyä kalaveden käyttö- ja hoitosuunnitelmaan ja vastaisivat suunnitelman toteuttamisesta velvoitevaroin viranomaisen valvonnassa. Nyt kalaveden omistajat voisivat tehokkaammin vaikuttaa kalaveden hoitoon ja käyttöön myös heidän vesialueilleen tulevien kompensatioiden osalta. Näin heidät kytkettäisiin selkeämmin myös velvoiteistutuksissa vastuunkantajiksi kalastuslain edellyttämällä tavalla. Viranomaisten tehtävänä olisi lähinnä laillisuusvalvonta.

Mallissa on runsaasti ongelmallisia kohtia, joista vähin ei tietenkään ole muutosvastarinta.

Istukaspoikasen ominaisuudet

Ari Leskelä, tutkija, RKTL/Joensuu

Yksi tärkeimmistä kalaistutuksen – ja myös velvoitehoidon – tuloksellisuuteen vaikuttavista tekijöistä on istukaspoikasen laatu. Kalataloudellisissa velvoitteissa istukkaiden ominaisuuksia ei yleensä ole määritelty kovin tarkasti. Useimmissa päätöksissä on maininta poikasten koosta ja ikäryhmästä. Täsmentäviä määräyksiä voi olla esim. käytettävästä kalakannasta, istutusajankohdasta, poikasten vaellusvalmiudesta ym. seikoista. Voimassa on myös sellaisia lupapäätöksiä, joissa on yksilöity vain istutettavien kalojen laji ja ikä.

Tärkeimpien istukaslajien osalta istutustulokseen vaikuttavia tekijöitä on selvitetty kalamerkinnoin, tutkimuksin ja istutuskokein. Tietoa poikasen ominaisuuksien vaikutuksesta on suhteellisen paljon, ja lisää kertyy käynnissä olevien tutkimusten edistyessä. Suosituksia poikasten koosta ja niiden muista ominaisuuksista on annettu erilaisissa oppaissa ja kalavesien hoitoa käsittelevissä kirjoissa.

Maa- ja metsätalousministeriö asetti 5.12. 2001 kalaistutusten kehittämistyöryhmän, jonka tehtävänä oli mm. istukaspoikasten laatukriteerien tarkistaminen sekä esityksen tekeminen kalanpoikasten laadun ja istutusten kehittämiseksi tarvittavista toimenpiteistä. Työryhmä hyödynsi työssään sekä tutkimustuloksia että käytännön toimijoiden kokemuseräistä tietoa, ja antoi sekä yleisiä että lajikohtaisia suosituksia siitä, millaisia istukaspoikasten tulisi olla.

Kaikille lajeille ja ikäryhmille yhteiset suositukset liittyivät istukaspoikasten terveyteen ja geneettiseen laatuun. Työryhmän ehdotuksen mukaan poikasten tulee sekä ulkoiselta kunnoltaan että käyttäytymiseltään täyttää terveen kalan kriteerit. Lisäksi kalojen kasvatushistorian tulee olla tunnettu, laitoksen tulee osallistua tautiseurantaan sekä pitää kirjaa kalojen terveydentilaan liittyvistä asioista. Kalankuljetuskaluston desinfiointiin kiinnitettiin erityistä huomiota. Geneettisen laadun osalta ehdotettiin, että poikasten geneettinen tausta tulee olla tunnettu ja emokalaparvien ylläpito tulee toteuttaa monimuotoisuutta säilyttävällä tavalla. Lajin ja kannan tulee luonnollisesti olla istutusvesistöön sopivia.

Terveydentilaa ja geneettistä laatua koskevien yleissuosituksen lisäksi työryhmä esitti tavoitearvoja lohi-, meritaimen-, järvitaimen-, siika- ja kuhaistukkaiden koolle ja fysiologiselle tilalle. Esimerkiksi lohien vaelluspoikasille esitetyt suositukset koskivat paitsi kokoa ja kuntokerrointa, myös ravitsemustilaa, vaellusvalmiutta ja häiriintyneisyyttä. Toisaalta esim. 1-kesäisille kuhan poikasille esitettiin vain pituuden ja kuntokertoimen tavoitearvot.

Kalaistutusten kehittämistyöryhmä esitti poikasten laatukriteerien lisäksi myös useita muita istutusten tuloksellisuuden parantamiseen tähtääviä toimenpiteitä. Vaikka istukaspoikasen tarkoituksenmukainen laatu onkin yksi onnistuneen istutuksen edellytyksistä, se ei kuitenkaan ole ainoa eikä edes riittävä edellytys – lisäksi kohdevesistön on tarjottava istukkaalle elämisen edellytykset, ja kohdevesistön kalastus ja muu käyttö on sopeutettava sellaiseksi, että se mahdollistaa istutusten tuottavuuden.

Kalatalousvelvoitteiden toimeenpano

Kalle Torvinen, kalataloustarkastaja, Kainuun TE-keskus

Suunnitelmat

TE-keskusten kalatalousyksiköt suorittavat lupaviranomaisten määräämien kalatalousvelvoitteiden suunnitelmien hyväksymisen, maksuvelvoitteiden toimeenpanon ja istutusten valvonnan toimialueellaan.

Toimenpidevelvoitteiden istutussuunnitelmat laativat velvoitteiden toteuttajat. Kalatalousmaksujen käyttösuunnitelmat laatii TE-keskukset. Ennen suunnitelmien hyväksymistä kuullaan asianosaisia, joita ovat osakaskunnat ja muut vesialueen omistajat sekä kalastusalueet. Hyväksymispäätökset ja käyttösuunnitelmat lähetetään tiedoksi vesialueiden omistajille, kalastusalueille ja velvoitteen haltijalle sekä tarvittaessa alueelliselle ympäristökeskukselle. Tavoitteena on, että suunnitelmat laadittaisiin vastaisuudessa entistä tarkemmiksi ja niiden voimassaoloaika olisi 3-5 vuotta.

Istutusvelvoite

Toimenpidevelvoitteiden lupapäätöksissä on yleensä määrätty ehtoja, jotka ohjaavat istutussuunnitelmien sisältöä esim. istutettavan lajin, koon ja kappalemäärän osalta. Jos nämä ehdot on väljästi määritelty tulee istutussuunnitelmasta ilmetä, miten istukkaiden riittävä laatu varmistetaan mm. istutuskoon osalta (esim. keskimitaltaan vähintään 10 cm poikasia). Istutussuunnitelmissa tulee esittää lupapäätöstä tarkemmat tiedot itse istutuksesta ja mahdollisissa lajivaihdoissa käytettävien istukkaiden arvot lajeittain. Suunnitelmista tulee ilmetä tiedot istutuspaikoista ja ajankohdista, istukkaiden vastaanottajista, miten istutuksista ilmoitetaan vesialueen omistajille ja kalatalousviranomaiselle sekä miten istutustapahtuma dokumentoidaan ja miten istutuksen tuloksia mitataan.

Istutussuunnitelmien sisällön tulee olla niin täsmälliset, ettei valvontatilanteessa synny tulkintaongelmia. Jokaisesta velvoiteistutuksesta laaditaan istutuspöytäkirja, joka toimitetaan TE-keskukselle.

Maksuvelvoite

Maksuvelvoitteet (kalatalousmaksut) toteutetaan lupaviranomaisten antamien päätösten puitteissa. Lupaehdoissa määrätään, mihin tarkoituksiin ja mille alueelle kalatalousmaksuja voidaan käyttää. TE-keskukset laativat maksujen käyttösuunnitelmat. Ennen maksujen käyttösuunnitelmien vahvistamista kuullaan kalastusalueita ja/tai osakaskuntia. Käyttösuunnitelmassa esitetään vuotuiset istutusmäärät lajeittain, istukkaiden ikä- ja kokotiedot kustannuksineen, istutuspaikat sekä tiedot, mihin muihin toimenpiteisiin maksuja aiotaan käyttää.

TE-keskukset kilpailuttavat kalanpoikastilaukset ja valvovat käyttösuunnitelmien mukaiset istutukset ja muut kalatalousmaksuilla tehtävät toimenpiteet. Vesialueen omistajan edustajalle ilmoitetaan istutuksista ja kaikista kalatalousmaksuilla tehdyistä istutuksista laaditaan istutuspöytäkirja.

Käyttösuunnitelmien laadinta ja toimenpiteiden valvonta tehdään virkatyönä ja sen kustannuksia ei kateta maksuvelvoitevaroilla. Isoimpien maksuvelvoitteiden käyttösuunnitelmat voidaan laadittua myös konsulteilla. Kalatalousmaksujen käytöstä kustannuksineen laaditaan vuosittain raportti, joka lähetetään tiedoksi MMM:lle, luvanhaltijoille, tarvittaessa ympäristökeskukselle sekä haitta-alueen kalastusalueille ja osakaskunnille.

Käytännön valvonta

Velvoitteiden toteuttajan tulee ilmoittaa istutuksista etukäteen TE-keskukselle ja vesialueen omistajalle. Valvontaa voidaan suorittaa sekä kuormaus että istutuspaikoilla. Kalojen määrään ja laatuun liittyvä hyväksyminen/hylkääminen tapahtuu kuitenkin istutuspaikalla tai myöhemmin velvoitetta lopullisesti hyväksyttäessä.

Istutuspaikalla valvoja tekee omat tarkastustoimenpiteensä ja vertaa niitä sitten kuormakirjan tietoihin. Valvonta tehdään koko maassa samojen kriteerien mukaisesti. Valvontakäynneistä laaditaan valvontaraportti joka toimitetaan tarvittaessa asianosaisille.

Käytännön valvontatyössä on todettu tarve valtakunnalliseen yleisesti hyväksytyyn ja yleisesti tiedossa olevaan ohjeistoon mm. kalojen mittausta, kuljetusta ja istutusajankohtaa koskien sekä perusteltuihin kriteereihin joilla huonolaatuiset, sairaat tai vaurioituneet poikaset voidaan tarvittaessa hylätä.

TOIVE ja KALKE työryhmien raportit vastaavat omalta osaltaan näihin haasteisiin ja antavat TE-keskusten valvojille sekä velvoitteita toteuttaville tahoille yhteisen työväliseen toimia samojen menettelytapojen mukaisesti koko maassa. Maa- ja metsätalousministeriö on laatinut TE-keskuksille myös lisäohjeet kalatalousvelvoitteiden toimeenpanosta ja valvonnasta sekä kalatalousmaksujen käytöstä.

Istukasnäytteenotto, mittausten menetelmät sekä laatu ja hylkäyskriteerit

Kari Kosunen, kalastusmestari, Pohjois-Savon TE-keskus

Näytteenotolla varmistetaan paitsi istukkaiden määrä myös niiden laatu. Näytteenotossa pyritään aina valikoimattomaan, tasapuoliseen otokseen. Kasvatusaltaan, varastointialtaan tai kuljetussäiliön istukkaat kootaan mahdollisimman pieneen tilaan ja näyte otetaan keskeltä kalaparvea. Tällöin parvi on hyvin sekoittunut ja näyte on edustava. Mikäli istukkaita joudutaan haavimaan pienissä erissä isolta alueelta, ei näyte ole valikoimaton.

Keskipituus määritetään riittävän tarkkoilla (mittaustarkkuus 1 mm) mittalaudoilla. Pituus saadaan mittaamalla kala leuan kärjestä yhteen puristetun pyrstöevän kärkeen asti. Mittauksia helpottaa nukutusaineiden käyttö. Keskipituuden määrittämiseen tarvitaan vähintään 120 kalaa. Näyte otetaan tarpeen mukaan 1-3 kertaa altaasta / kuljetussäiliöstä. Kaikki näytteessä olevat kalat mitataan, sillä pienimmät kalat jäävät usein viimeisiksi. Mikäli näytteitä otetaan useampia samasta altaasta tai säiliöstä, yhdistetään mittaustulokset ja käytetään saatua tulosta koko erän keskipituutena.

Keskipainon määrittämistä tarvitaan istukkaiden kokonaiskappalemäärän selvittämiseen. Keskipainonäytteeseen otetaan vähintään 100 – 120 poikasta. Näytteet otetaan jokaisesta altaasta tai istukaserästä 1 – 3 kertaa niin, että lopputulos kuvaa mahdollisimman hyvin koko istukaserän keskipainoa. Näytteiden tulokset yhdistetään ja saatua keskiarvoa käytetään koko erän keskipainona. Keskipainomäärittämisessä ei istukkaita välttämättä tarvitse nukuttaa, ellei samalla mitata myös keskipituuksia.

Keskipainot ilmoitetaan esikesäisillä ja 1-kesäisillä poikasilla grammoina kahden desimaalin tarkkuudella (1-kes. kuha 2,34 g), 1-2 vuotiaiden lohikalojen (paitsi kirjolohi) yhden desimaalin tarkkuudella (2-v taimen 125,5 g) ja yli 2-vuotiaiden gramman tarkkuudella (4-v nieriä 886 g).

Keskipainomääritykset tehdään aina riittävän tarkkoilla tasaiselle alustalle asetetuilla kruunatuilla vaaioilla. Määritys tehdään märkäpunnituksena nostamalla istukkaat taarattuun punnitusastiaan. Punnituksissa tulee näytteisiin istukkaiden lisäksi myös vettä, jonka osuus on aina huomioitava. Veden osuus on yleensä 2 – 5 %, mutta saattaa olla jopa 20 %, mikäli nosto tehdään tiheällä haavilla nopeasti vettä valuttamatta.

Laatu- ja hylkäyskriteerit

Periaatteessa laatukriteerien pitäisi koskea kaikäntyyppisiä istutuksia. Velvoiteistukas poikkeaa muista mahdollisesti siinä, että sen laadun valvonta on tiukempaa ja laatua voidaan tarkastaa viljelyn ja poikasten käsittelyn joka vaiheessa. Velvoiteistukkaat eivät saa uhata jo vesistöissä elävän alkuperäisen lajin elinmahdollisuuksia.

Velvoiteistutuksissa lähtökohtana on, että geneettinen taustan tulee olla tunnettu ja istukkaina pyritään käyttämään vesistön alkuperäisiä lajeja ja kantoja. Istukkaiden tulee olla terveitä. Poikaset tulisi hankkia EELAn kalaterveyspalveluun kuuluvilta kasvattajilta.

Ulkoisen, silmin havaittava kunto voi kertoa paljon istukkaiden laadusta. Terveiden kalojen suomupinta on ehjä eikä evissä ole kulumia. Istukkaiden väritys on yhtenäinen ja ne uivat elinvoimaisesti parvena. Yksinään uiva, väriykseltään poikkeava, tulovesiputkien läheisyydessä oleskeleva, pohjassa makaava, itseään hankaava, pinnassa tai kyljellään uiva kala voi olla sairas. Epätavallisen nopea hengitys tai ilman haukkominen voivat olla myös sairauden oireita.

Velvoiteistutuksiin ei hyväksytä istukkaita, mikäli: ne ovat kuolleita tai erityisen heikkovointisia, poikasissa on näkyvää vesihometta, vastustettava kalatauti tai rapurutto, suomupeite on huomattavasti vahingoittunut, iholla ja evien tyvissä on verestystä, ihossa on haavaumia tai verestäviä laikkuja, evät eivät ole riittävän ehjiä (yli 50 % evästä jäljellä), kiduskannet eivät peitä kiduksia kokonaisuudessaan, selkärangassa on vääristymiä, silmät ovat valkoiset (sokeus) tai täysin harmaat, silmät ja vatsa pullottavat epänormaalisti, iholla, evissä tai silmän ympärillä on kaasukuplia

Velvoiteistutuksiin ei myöskään hyväksytä poikasiasia, jotka on kuormattu alle - 5° C:n lämpötiloissa. Kuljetusveden lämpötilan tulee aina olla yli + 0° C eikä istutusvesi saa olla alijäähtynyttä. Istukkaiden kuljetustiheys ei saa olla liian suuri. Kuljetustiheys on lajikohtainen, kylmässä vedessä voidaan käyttää suurempia tiheyksiä kuin lämpimässä vedessä. Suolan käyttö vähentää kuljetusrasitusta. Kuljetussäiliöiden ilmastus poistaa kalojen eritteistä veteen liukenevaa hiilidioksidia ja ammoniakkia.

Kaloilla tulisi aina istutuksen jälkeen olla pakoreaktio eli niiden pitäisi hajaantua melko nopeasti. Mikäli istukkailla ei ole pakoreaktiota, on kuljetuksessa ollut ongelmia (ylitiheys, heikkolaatuinen kuljetusvesi, heikosti toimivat hapettimet) tai istukkaat ovat rasittuneet jo lastausvaiheessa eivätkä ole ehtineet toipua kuljetuksen aikana.

TOIVE-työryhmän raportti (MMM 2003:12) löytyy MMM:n internetsivuilta linkistä www.mmm.fi/julkaisut

Toimenpidevelvoitteen käyttö luvanhaltijan näkökulmasta

Kari Hanski, kalabiologi, Oulun kaupunki, tekninen keskus

Oulun kaupungilla on määrätty kaksi istutusvelvoitetta; jätevesivelvoite merialueelle v. 1984 9.185 kpl väh. 20 cm meritaimenta ja 47.000 kpl väh. 9 cm 1-kes. vaellussiikaa sekä Merikosken voimalaitoksen velvoite v. 1990 määrältään 26.200 kpl merilohta väh. 14 cm, 4.550 kpl meritaimenta väh. 20 cm, 133.600 kpl väh. 10 cm 1-kes. vaellussiikaa tai 13.360.000 kpl vastakuoriutunutta vaellussiikaa merialueelle ja sisävesialueelle 50.000 kpl nahkiaisen ylisiirto, 9.100 kpl väh. 20 cm järvitaimenta ja 33.400 kpl väh. 9 cm 1-kes. sisävesisiikaa.

Jätevesivelvoite on muuttunut ensimmäisen päätöksen jälkeen. Yleensä lupa- ja velvoitepäätös on viisivuotinen. Esimerkiksi 1-kesäisen vaellussiian pituus ja velvoitemäärä on muuttunut seuraavasti: v.1984 pituus väh. 8 cm ja määrä 27.000 kpl/vuosi, v. 1996 keskipituus väh. 9 cm ja määrä 50.290 kpl ja v. 2003 pituus väh. 9 cm ja määrä 47.000 kpl. Merikosken velvoitteen järvi-taimen- ja sisävesisiikavelvoite on toteutettu v. 1997 alkaen kalastuskokoisella kirjoloHELLA, taimenella ja puronieriällä. Määrä vastaa 4.251 kg kirjolohta vuosittain. Taimenkilo vastaa kahta kiloa kirjolohta ja puronieriä vastaavasti 2,5 kiloa kirjolohta.

Oulun kaupunki omistaa merialueen kaupungin edustalla ja lisäksi noin neljäsosan Oulujoen pääuoman pituudesta. Vesialueen omistajan kannalta toimenpidevelvoitetta pidetään parhaana vaihtoehtona, etenkin kun kaupunki tuottaa itse vaellussiikavelvoitteet ja hoitaa nahkiaisen ylisiirron. Merilohi- ja -taimenistukkaat sekä kalastuskokoinen kala hankitaan sopimuskasvattajilta.

Velvoitteiden hoitamisesta laaditaan 3 – 5 vuoden toteutussuunnitelmat, jotka kalatalousviranomaisen käsittelee ja hyväksyy. Velvoitehoito toteutetaan viranomaismääräyksiä noudattaen ja erityisesti kiinnitetään huomiota istutuksista tiedottamiseen etukäteen kaikille velvoitteen osapuolille. Oulujoen pääuoman ja neljän sivuvesistön alueelle toteutettava päivä-, paikka- ja kalamääräkohtainen istutusohjelma toimitetaan kuukautta ennen toteutusta viranomaisen lisäksi vesialueen omistajille ja tietenkin sopimuskasvattajille.

Toimenpidevelvoite on osoittautunut myös joustavaksi. Kahdenkymmenen vuoden kokemukset toimenpidevelvoitteesta ovat osoittaneet, että velvoitetta voidaan soveltaa ja muuttaa, mikäli muutoksiin on tarvetta ja ennen kaikkea haluakin. Velvoitteen voi myös mieltää vuotuiseksi tulostavoitteeksi, jonka kalataloudellinen arvo pysyy vakiona.

Toimenpidevelvoite toteutetaan velvoitepäätöksen, suunnitelman ja viranomaismääräysten mukaisesti. Järjestelmää voi luulla kovin kankeaksi. Oulun kaupungilla on onni hoitaa sille määrätty siikavelvoitteet siten, että mäti hankitaan omalta vesialueelta, haudotaan omassa hautomossa, tuotetaan omissa luonnonravintolammikoissa velvoitemittoja kookkaammaksi ja istutetaan omalle vesialueelle velvoitteena viranomaisen hyväksymällä tavalla ja valvonnassa.

Toimenpidevelvoite vaikuttaaärkevimmältä ratkaisulta tälle alueelle.